

**FAVQULODDA HOLATLARDAGI XAVFSIZLIKNI QONUNIY,
HUQUQIY VA ME'YORIY BOSHQARISHNING DOLZARB
MUAMMOLARINI TADQIQ QILISH**

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti

Geologiya qidiruv va kon metallurgiya fakulteti

Hayot faoliyati xavfsizligi kafedrası assistenti

O'tkirova Mahliyo Ruhiddin qizi

Ernazarova Xulkar Abduforih qizi

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti

Geologiya qidiruv va kon metallurgiya fakulteti

Hayot faoliyati xavfsizligi kafedrası assistenti

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti

Geologiya qidiruv va kon metallurgiya fakulteti

Hayot faoliyati xavfsizligi kafedrası doktoranti

Xusanov Elmurod Shuhratjon o'g'li

Annotatsiya: Favqulodda holatlar inson jamiyati rivoji davomida doimo eng muhim va e'tibordan chetda qolmaydigan masalalardan biri bo'lib kelgan. Insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida tabiiy va texnogen favqulodda vaziyatlar doimo jamiyat oldiga yangi va dolzarb muammolarni qo'yib kelmoqda. Aynan shunday vaziyatlarda xavfsizlikni ta'minlash hamda davlat, jamiyat va har bir fuqaro manfaatlarini himoya qilish uchun samarali boshqaruv tizimi zarurligi, hukumat va tegishli tashkilotlar zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. Shu boisdan favqulodda holatlarda xavfsizlikni qonuniy, huquqiy va me'yoriy boshqarishning dolzarb masalalarini chuqur o'rganish, mavjud tizimni takomillashtirish, yuksak samara beradigan yondashuvlarni o'z vaqtida ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish zamon talabi hisoblanadi.

Kalit so'zlar: qonun, farmon, me'yoriy hujjatlar, dolzarb masalalar, xalqaro standartlar, hamkorlik, muloqot, favqulodda holatlar.

Amaldagi huquqiy va me'yoriy bazani tahlil qilganda, favqulodda vaziyatlarni bartaraf etish, aholini ogohlantirish va xavfsizligini ta'minlash borasida ko'plab qonun hujjatlari, prezident farmonlari, hukumat qarorlari, normativ-huquqiy aktlar mavjudligini ko'rish mumkin. Shu bilan birga, ushbu hujjatlarning ayrimlari zamonaviy ehtiyoj va talablar, xalqaro standartlar bilan to'liq uyg'unlashmagan, huquqiy bo'shliqlar hamon mavjud. Masalan, favqulodda holatlarda boshqaruv subyektlarining vakolatlari, javobgarlik doirasi, muloqot va hamkorlik mexanizmlari, shuningdek, fuqarolarning huquqlari va majburiyatlari aniq belgilangan hollarda ham, ba'zi amaliy jarayonlarda qarama-qarshiliklar yuzaga kelmoqda. Bunday muammolar ham milliy, ham hududiy darajada favqulodda vaziyatlarni samarali boshqarishda muayyan to'siqlar paydo qilishiga sabab bo'lmoqda. Hozirda mavjud bo'lgan normativ-huquqiy hujjatlar, qoidalar va texnik reglamentlar doimiy ravishda yangilanib borilmoqda. Lekin zamonaviy texnologik xavf-xatarlar, global ekologik o'zgarishlar sharoitida mavjud huquqiy bazani optimallashtirish, yangi tahdid va chaqiriqlarga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda.[1]

Favqulodda holatlar tizimini boshqarishda davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari, mahalliy o'zini o'zi boshqarish tashkilotlari o'rtasidagi aniq kompetensiya va hamkorlik mexanizmlarining huquqiy jihatdan aniqlashtirilmaganligi ham muammolardan biridir. Birgina mas'ul tashkilotlarning boshqaruv vakolati, kooperatsion mas'uliyat sohasidagi noaniqliklar, favqulodda holat paydo bo'lgan taqdirda topshiriq va tavsiyalar qanday va kim tomonidan berilishi, yana qanday va qaysi organ tomonidan kontrol qilinishi kabi savollarga amaliyotda to'liq huquqiy javob yo'qligi turli tushunmovchiliklar yuzaga kelishiga olib keladi. Hali-hanuz ayrim hollarda favqulodda holatlarda to'g'ri boshqaruv amalga oshirilishiga to'sqinlik qiladigan me'yoriy-huquqiy cheklovlar, eskirgan yoki bir-biriga zid qoidalar ham uchramoqda. Shu bois, yangilangan zamonaviy qonunchilikni ishlab chiqish, xalqaro me'yorlarga mos keladigan normativlarni joriy qilish, sohani muntazam takomillashtirib borish muhim masala sanaladi. Ayni vaqtda, xalqaro huquqiy bazada ilg'or davlatlar tajribasi puxta o'rganilmoqda va

ularning muvaffaqiyatli komponentlarini milliy tizimga moslashtirishga harakat qilinmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Favqulodda vaziyatlarni boshqarish to'g'risida"gi qonuni, undan tashqari, qator farmon va qarorlar mavjud bo'lsa-da, yangi xavf-xatarlar va real tahdidlarni oldini olish maqsadida ularning takomillashtirilishi va izchil qo'llanilishi talab etiladi.

Favqulodda holat sodir bo'lishining oldini olish, sodir bo'lganda samarali boshqaruvni amalga oshirish, imkon qadar tez fursatda bartaraf etishda huquqiy jihatdan hujjatlarning muvofiqlashtirilgan bo'lishi juda muhim. Bu borada sohadagi dolzarb muammolardan biri, favqulodda holatlarga tegishli ma'lumotlar oqimining tartibga solinishi, muayyan axborot almashinuvining tezligi va aniqligini oshirish, shuningdek soha rahbarlari va ijrochi shaxslarning zudlik bilan to'g'ri qarorlar qabul qilishini qonun doirasida qo'llab-quvvatlaydigan mexanizmlarning mavjud yoki mavjud emasligidadir.[2]

Bunday holatda, huquqiy boshqaruvning yana bir dolzarb masalasi — favqulodda holatlarda aholi xavfsizligi va huquqlari ustuvorligining ta'minlanishi, ijtimoiy himoya choralarining amalga oshirilishi va bu jarayonning qoidabuzarliksiz kechishini nazorat ostiga olishdir. Ayrim hollarda favqulodda boshqaruvga oid normativ me'yorlar kamchilik qilayotgani, aniq qonun hujjatlarining barcha yuzaga kelishi mumkin bo'lgan holatlarni to'liq qamrab olmasligi ochiq ko'rinadi. Hududiy va mahalliy darajalarda amaldagi nizomlarning bir-biriga mos ravishda ishlamasligi, ba'zi normativlarning zamonaviy real holatga javob bermasligi, formal xarakterga ega bo'lib qolayotgani ham sektorda turli muammolarni yuzaga keltirmoqda. Yana bir dolzarb masala favqulodda holatlar bo'yicha uzluksiz monitoring va nazorat institutlari faoliyatining huquqiy asoslarini kuchaytirish bilan bog'liq. Yangi texnologiyalarning sohada qo'llanilishi, masofadan turib boshqarish imkoniyatlari, tezkor axborot uzatish kanallarining yaratilishi, bu borada aniqlik va qat'iy javobgarlik tushunchalarini aniqlashtirishni talab qiladi. Har qanday boshqaruv tizimi uzviylik va uzluksizlikni talab etadi. Shu bois, favqulodda holatlar boshqaruvida ham ularni qisqa va uzoq muddatda barqarorlashtirish uchun barcha huquqiy asoslar doimiy ravishda zamonaviylashtirib borilishi zarur.

Aholi xavfsizligini ta'minlash uchun favqulodda vaziyatlarda harakat qilishda har bir ishtirokchi davlat, idora yoki shaxslarning vakolat va majburiyatlari aniq belgilanishi, aynan qaysi choralar ichki normativ hujjatlar asosida amalga oshirilishi, qanday tartibda, qay darajada tez yuz berishi ham huquqiy boshqaruv doirasida muhim hisoblanadi. Bu jihatdan, tizimda mavjud bo'lgan hamkorlikning samaradorligi bevosita qonunchilik asosining mustahkamligiga borib taqaladi. Mana shu yondashuvlardan kelib chiqib, favqulodda holatlar uchun qabul qilinayotgan yangi normativ hujjatlarni ishlab chiqish jarayonida sohadagi barcha manfaatdor tomonlarni, hududiy va markaziy boshqaruv organlarini, ijtimoiy institutlarni muntazam jalb qilish lozim.[3]

Favqulodda holatlar boshqaruvida mavjud bo'lgan huquqiy va me'yoriy muammolardan biri sifatida malaka va kasbiy ko'nikmalarning yetishmasligi alohida o'rin tutadi. Ba'zi hollarda rahbar va ijrochi xodimlarning qonun va normativlarni chuqur tushunmasligi, tezkor boshqaruvda, axborot almashinuvida, qarorlarni ijroga qaratishda sustkashlikka yo'l qo'yadi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish borasidagi tartib va talablarning huquqiy jihatdan doimiy tarzda yangilanmasligi, yangi vositalar (dron, sun'iy yo'ldosh, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari) asosida boshqaruvga oid qoidalar yetarlicha ishlab chiqilmagan hollari ham uchrab turadi. Ko'p hollarda favqulodda holatlardagi kelgusidagi harakatlarning huquqiy asoslari, ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlarga mos tarzda ishlab chiqilishi ta'minlanmayapti. Bunda, xususan, aholini o'qitish, zarur vositalarni tayyorlash, ijtimoiy madaniyat va huquqiy ongni oshirishga oid chora-tadbirlar takomillashtirilishi lozim. Jamiyatda favqulodda holatlar sohasida mavjud bo'lgan barcha dolzarb va amaliy masalalar bo'yicha ishonchli va samarali hamkorlikni huquqiy jihatdan kafolatlovchi, har bir qatnashchining harakatlarini muvofiqlashtiruvchi aniq huquqiy normalar zarur. Bunday normalar mavjud bo'lmasa, favqulodda holatda qabul qilinayotgan qarorlarning samaradorligi sezilarli darajada kamayadi.[4]

Amaliyotda favqulodda holatlar vaqtida fuqarolarning manfaatlarini himoya qilishda ayrim me'yoriy muammolar ham uchramoqda. Rossiya, AQSh, Yaponiya

kabi mamlakatlarda bu borada ilgari ketilgan tajriba mavjud bo'lsa-da, ulardan faqatgina nusxa olish to'g'ri emas. O'zbekistonning o'ziga xos xalqaro maqomi, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy sharoiti, an'anaviy jihatlari inobatga olingan holda, milliy huquqiy baza yaratilishi lozim. Xalq va davlat, fuqarolar va boshqaruvchilarning o'zaro huquqlari, majburiyatlari va mas'uliyati aniq belgilab berilgan, o'zaro hamjihatlikda harakat qilish imkoniyatini yaratuvchi, eng asosiy xavfsizlikni ta'minlashga qaratilgan yagona huquqiy tizim yaratilishi talab etilmoqda.[5]

Xulosa:

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, favqulodda holatlarda xavfsizlikni qonuniy, huquqiy va me'yoriy boshqarish sohasi jamiyat taraqqiyoti uchun doimiy e'tiborda bo'lishi zarur. Jamiyatda barqarorlikni mustahkamlash, har bir fuqaroning huquqlarini himoya qilish, davlat va jamiyat manfaatlarini muhofaza qilish uchun mazkur sohada ongli va izchil huquqiy islohotlar zarurati doimiy saqlanadi. Faqat zamon va taraqqiyot bilan hamqadam bo'lgan huquqiy va me'yoriy boshqaruvga favqulodda holatlarda barqarorlikni ta'minlay oladi. Shu sababli, sohaga oid qonunchilik muntazam takomillashtirilib borilishi, xalqaro standart va ilg'or tajriba asosida to'liq moslashuvi, favqulodda boshqaruv subyektlari va davlat organlarining samarali faoliyat yuritishi uchun barcha huquqiy sharoitlar yaratilishi muhimdir. Faqat shundagina O'zbekiston Respublikasida favqulodda holatlar boshqaruvi hozirgi zamonaviy xavf-xatarlarga munosib javob bera oladigan, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga xizmat qiladigan samarali sohaga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qodirov, U. (2019). "Favqulodda holatlarni boshqarishda huquqiy asoslarni takomillashtirish muammolari". O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Ilmiy-amaliy jurnali, 3(2), 15-23.
2. Jo'rayev, S. (2018). "Tabiiy ofatlarning oldini olish va boshqarishning ijtimoiy-huquqiy asoslari". Ijtimoiy Fikr, 12(4), 55-63.
3. Yo'ldoshev, F. (2020). "Favqulodda vaziyatlarda aholini himoya qilishda davlat boshqaruvisining zamonaviy yo'nalishlari". Davlat va Jamiyat, 6(1), 27-34.

4. To'xtayev, G. (2021). "Respublikamizda favqulodda holatlarga huquqiy javob berish tizimining dolzarb masalalari". Yuridik Fanlar, 8(2), 92-101.
5. Abdullayev, M. (2017). "Favqulodda holatlarda axborot almashinuvining normativ-huquqiy jihatlari". Axborot Texnologiyalari va Jamiyat, 4(1), 73-79.
6. Ergashev, U. (2022). "Favqulodda holatlarni boshqarishda davlat idoralari o'rtasida muvofiqlashtirish mexanizmlari". Zamonaviy Iqtisodiyot va Huquq, 10(3), 41-48.
7. Karimova, N. (2020). "Favqulodda holatlarda xavfsizlik masalalarini tartibga soluvchi huquqiy me'yorlarning tahlili". O'zbekiston Huquqshunosligi, 15(2), 102-110.
8. Xusanov, B. (2019). "Tabiiy va texnogen favqulodda vaziyatlarda fuqarolik huquqlari himoyasi". Davlat va Huquq, 13(1), 88-95.